

Arşiv Belgeleri Işığında Anadolu'dan ABD'ye Ermeni Göçü (Elazığ / Harput İli Örneği)

Erdal Açıkses*
Ebru Güher**

Özet

Ermeni meselesinde Rusya, Fransa, İngiltere gibi büyük devletlerin yanında ABD'nin de etkin bir rol aldığı bilinmektedir. İncelediğimiz dönemden başlamak suretiyle Ermeni meselesinin özellikle uluslararası bir sorun hale gelmesinde yoğun çaba sarfeden ABD bu amaca yönelik olarak Ermenileri kendi ülkesine göçü teşvik ettirerek bunu gerçekleştirmeyi başarmıştır. Göç eden Ermeniler burada günümüzdeki Ermeni lobilerinin ilk çekirdek kadrolarını oluşturmuş; Osmanlı Devleti aleyhine propagandalar yaparak dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır.

Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinden hareket edilerek 19. Yüzyılın sonu ile 20.yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nden ABD'ye çeşitli unsurların teşvikiyle göç eden Ermeniler ele alınmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden göç eden Ermeniler özellikle yoğun olarak belirli merkezlerden bu faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu

merkezlerden biri de bugün Elazığ sınırları içinde yer alan Harput olmuştur. Bu çalışmada özellikle Harput örneğinden hareket edilerek konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anabtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Osmanlı Devleti, Harput, Göç, Misyoner.

17. yüzyıldaki sömürgeci dönemlerden 21. yüzyıla kadar Amerika tarihinin her dönemlerinde, dünyanın her yerinden insanlar Amerika'ya gelmek istemiştir. 1870 yılında ABD nüfusunun yaklaşık 423.000'ünü yabancılar, 523.000'nü ise Amerikalılar oluşturmuştur. 1900'lü yıllara bakıldığında bazı yerlerde (Chicago, Philadelphia, St.Louis, Baltimore, San Fransisco, Detroit, Milwaukee, Washington, St.Paul...) yabancı sayısının azaldığı göze çarparsa da Trenton, New Jersey, New Haven, Connecticut, Camden, New Jersey, Massachusetts gibi yerlerde bu sayı artmıştır¹.

Göç hareketinin yoğun olarak yaşandığı dönemlerde Avrupa Devletleri'nden daha az olmakla beraber Osmanlı Devleti'nden de Amerika'ya göçler gerçekleşmiştir². Amerika İç Güvenlik Bakanlığı'nın "Yıllık Göçmen İstatistikleri"ne baktığımızda; 19. yüzyılın son on yılında göçler artmaya başlamış, 1900 ila 1919 yılları arasında Osmanlı topraklarından yoğun olarak Amerika'ya göç hareketi olmuştur³.

1889 yılında Washington'un Osmanlı Elçisi tarafından gönderilen bir istatistiğe

(*) Prof.Dr. Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ELAZIĞ. cacikeses@firat.edu.tr

(**) Yrd.Doç.Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi OSMANİYE. ebrugur@osmaniye.edu.tr

(1) *The New York Times*, 13 Şubat 1910, s. 13.

(2) Hamdi Genç, İ.Murat Bozkurt, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, İstanbul, 2010, s.72. Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç eden göçmenlerin yolcu kayıtlarına ulaşmak mümkündür. Bkz. <http://www.ellisland.org/search/passSearch.asp> (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

(3) USDHS-United States Department of Homeland Security, *Yearbook of Immigration Statistics* :2011. Washington, D.C., September, 2012, s. 6,8. Ayrıca bkz. Campbell Gibson-Kay Jung, *Historical Census Statistics Of The United States: 1850 to 2000*, U.S. Census Bureau Washington, February 2006. <http://www.census.gov/population/www/documentation/twps0081/twps0081.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

göre; Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya gelenlerin % 83.51'i erkeklerden oluşmaktadır. 40 yaş ve üzeri erkeklerin oranı % 8.99'dur. Gelen işgücü potansiyeline bakacak olursak; önceden bir ziraat geçmişi olanların oranı % 41.62'dir⁴.

1892 tarihli bir arşiv belgesinde yer alan bilgiye göre; Rochester'de 30, Providans'ta 30, Michigan'da 20, Massachusetts'te 40 Müslüman bulunmakla beraber tahmini bilgilere göre o dönemde 200'ün üzerinde Müslüman yaşamaktaydı⁵. New York Times gazetesine göre; 1900 yılı istatistiklerine göre Türklerin en fazla tercih ettiği yer pamuk ve yün fabrikalarında iş imkânının yoğun olduğu Massachusetts kasabası idi. Bunu New York Eyaleti takip etmekteydi⁶.

Amerika ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk münasebetler, Amerikalı misyonerlerin Anadolu topraklarında yoğun faaliyetleri ile başlamıştır. Anadolu'ya gelen Amerikan Board Heyeti'nden⁷ misyonerler, Harput ve çevresini kendi vatandaşlarına tanıtmaya başlamıştı. Bu anlamda Osmanlı topraklarından Amerika'ya göç hareketlerinde Harput önemli bir merkez noktası olmuştur.

Harput bölgesine gelen ilk Amerikalı Amerikan Board misyonerlerinden George W. Dunmore'nin "*Harput Ovası, Türkiye'de gördüğüm en zengin ve misyoner çalışmaları bakımından da en elverişli ve en çok umut vadeden ovardır*" şeklindeki ifadesi bu bölgeyi diğer misyonerler açısından adeta bir cazibe merkezi yapmıştı⁹.

Nüfus oranını, vasıflı eleman ihtiyacını ve ticaretini artırmak isteyen Amerika, misyonerler vasıtasıyla Anadolu'dan özellikle Ermenileri göçe teşvik etmişlerdir¹⁰. Harput ve çevresindeki Ermenilerin Amerika'ya göç etmeleri ileride Türklerin de göç etmesine yol açmıştır¹¹. İlk göç edenler ise; hapishane kaçakları, asker firarileri idi¹².

Amerikan misyonerlerinin lüks yaşantıları, Amerika'nın zenginlikleri, eğitim ve iş imkânları gibi konularda iyi olması göçün

sebepleri arasındadır. Misyonerler özellikle ticaretten para kazanma imkânı bulan Ermenileri yönlendirmeye ve devletlerinin nüfuzu için kullanmaya çalışırken; Ermeniler de batıyı kendilerini korumak ve ideallerini gerçekleştirmek için bir araç gibi görmeye başlamıştır¹³. Bunların yanında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Hıristiyanları da askerlik yapmaya mecbur tutması göçün sebepleri arasındadır¹⁴.

Yaklaşık olarak 1869-1890 yılları arasında 1401 Ermeni, 1890-1895 yıllarında

(4) Nedim İpek- K. Tuncer Çağlayan, "The Emigration From The Ottoman Empire To America", *Turkish Migration to the United States*, Edited by: A. Deniz Balgamaş and Kemal H. Karpat, The Center for Turkish Studies at the University of Wisconsin, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 2008, s. 40.

(5) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.SYS., Dosya No: 72, Gömlek No: 27, Tarih: 1892 11 20.

(6) *The New York Times*, 13 Şubat 1910, s. 13.

(7) Amerikan Board misyonerlerinin Anadolu'daki faaliyetleri için bkz. Erdal Açıkse, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001; Frank Andrews Stone, *Acedemies For Anatolia*, Boston, 1984; David Brewer Eddy, *What Next in Turkey*, The American Board, Boston, 1913, s.57 vd.; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989; Orhan Fuat Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C.II, S.200, Ankara, 1987, s. 927-947.

(8) Bilal Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)*, Ankara, 1985, s. 95.

(9) Anadolu coğrafyasına ilk gelen misyonerler 15 Ocak 1820 tarihinde gelen Amerikalı misyonerlerden Fisk ve Parsons olmuştur. Daha sonra bunu 16 Kasım 1823'de Beyrut'a gelen William Godell ve Bird takip etmiştir. Bunun dışında Türkiye'ye ilk gelen ve çeşitli merkezler kuran misyoner temsilcilerin adları şunlardır: H.G.Dwight, G. Schaufler, Elias Riggs, Cyrus Hamlin, George W. Wood, Benjamin Schneider ve George W. Dunmore'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph K. Greene, *Leavening The Levant*, The Pilgrim Press, Newyork, 1916, s. 66-67. 1820'den beri Osmanlı topraklarında faaliyetlerine devam eden Amerikan Board misyonerlerinin 1850 yılında yaptıkları yıllık toplantıda, Harput ve çevresinin Erzurum İstasyonuna yakından izlenmesi kararı çıkınca bölge incelenmeye başlamıştı. Henry C. Barkley, *Asia Minor and Armenia*, London, 1981, s. 33-34; David Brower Eddy, a.g.e., s. 162.

(10) Ahmet Akter, *Tebcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1934-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 23; Nedim İpek, "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.6, Ankara, 1995, s. 260; Gürsoy Şahin, "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerinin Rollerine Üzerine Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1 (Ermeni Özel Sayısı), Haziran 2005, s. 184-207.

(11) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.SYS., Dosya No: 72, Gömlek No: 27, Tarih: 1892 11 20.

(12) Naki Konyalı, "Ahmet Emin Yalman'ın Kaleminden Amerika'daki Göçmen Türkler", *Toplumsal Tarih*, Ağustos 2001, S.92, İstanbul, 2001, s.27.

(13) Atilla Çetin, "Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.10-11, İstanbul, 1983, s.197; Bilal Şimşir, "Ermeni Propagandası'nın Amerikan Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)*, Ankara, 1985, s.103 vd.

(14) Veysi Akın, "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:59, Cilt: 20, Ankara, Temmuz 2004, s. 5. Adem Kara, *Yeni Kitaya Yapılan Osmanlı Göçleri ve Neticeleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 179-180.

5500 Ermeni, 1897-1900 yıllarında ise 12000 Ermeni Amerika'ya göç etmiştir¹⁵. Amerika'ya giden Ermenileri başlıca üç grupta incelemek mümkündür. Bunlardan ilk grup, eğitim için göç eden Ermeni öğrencilerdir. Amerikan üniversitelerinde eğitim gören Ermeni gençleri doktor, dişiçi, mühendis gibi meslek sahibi olmuşlardır. 1890 yıllarına gelindiğinde yetmişe yakın Ermeni genci göç etmiştir. Amerika'ya göç eden ikinci Ermeni grubunu ise küçük tüccarlar oluşturmaktadır. Üçüncü gruptakiler ise isyanlar sonucu Anadolu'yu terk eden¹⁶ genellikle vasıfsız Ermenilerdi. Başta Harput olmak üzere İstanbul ve Boston'da şebekeler kurulmuş ve bu türden Ermenileri Amerika'ya göndermek istemişlerdir¹⁷.

Amerika'ya göçü teşvik etmek için çaba sarfeden misyonerler¹⁸; ilk başlarda hayat tarzları, verdikleri eğitim ile dikkatleri çekmiştir. Süreç içerisinde özellikle eğitim için Amerika'ya giden Ermenilerin dönüştürme yaptıkları propagandalar göçün artmasına vesile olmuştur¹⁹. Öyle ki, Harput'ta misyonerlerin ayak işlerine bakan hizmetçileri bile Amerika'ya gitmenin yollarını aramışlardır. Örneğin, Harputlu Agop Babigian, misyonerlerin yanında uşak olarak çalıştıktan sonra 1876 yılında, yine Jakop Arekalyan isimli bir Ermeni uşak Amerika'ya göç etmiştir²⁰.

Harput'tan ilk göç eden 1867 yılında Rahip George Knapp ile birlikte Worcester'e gelen Garo'ydu. Garo'nun akrabaları ve arkadaşlarına mektuplar yoluyla Amerika'ya övmesi onların da göç etmesine vesile olmuştur. Gidenlerin ihtiyaçları Harput Fırat Koleji mezunları, Harput Protestan Kiliseleri Birliği ve Harput Amerikan Konsolosluğu tarafından giderilmiştir²¹.

Harput bölgesinden Amerika'ya göç eden Ermeniler o kadar yoğunlaşmıştı ki, çok küçük yaşlarda kandırılan çocuklar bile anne ve babasından izinsiz olarak gitmeye çalışmışlardır. Arşiv belgelerine yansıyan bu durumun sorumlusu, yetkililerce karışıklık

çıkarmak isteyen misyonerler ve Ermeniler olarak gösterilmiştir:

“Zevceleri Amerika'da bulunan Ermeni ailelerine ve ailesiyle birlikte Amerika'ya gidenlere uygun bir şekilde geçiş belgeleri verilmekte ise de on beş yirmi yaşlarında bazı Ermeniler de göç edeceklerinden bahisle, izin isteğinde buldukları, ancak anne-babaları bunları yalnız göndermek istemedikleri gibi bu genç Ermeniler ticaretle uğraşmadıkları ve burada bulunan gençlerin gitmeleri göç sayılamayacağı açıktır. Bunların, ortalığı karıştıranların kıskırtmasıyla gitmek istedikleri açık olduğundan, dilekçelerinin kabul edilmesi uygun görülmemiştir...”²²

Bölge coğrafyasında Ermeniler için Amerika'nın kapısı olarak görünen Harput'tan²³, olaylara karışan Ermeniler, özellikle Ermeni tüccarlarının para karşılığında yardım etmesiyle Marsilya ve İngiltere'ye giden vapurlar vasıtasıyla Amerika'ya kaçıyorlardı.

Amerika'ya kaçmak için Liverpool'a kadar gitmeyi başaran Ermenilerle orada görüşen Osmanlı Konsolosu'nun verdiği bilgilere göre özetle; *“Ermenilerin Harput'a bağlı köylerden geldiği, Harput ve civar şehirlerdeki bazı Ermeni tüccarların, bir miktar para karşılığı bu*

- (15) Aydemir Okay, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992, s. 119.
- (16) 1892-1896 yılları arasında Anadolu'da meydana gelen olaylarda suçlanan Ermeniler Amerikalı misyonerler yardımıyla Amerika'ya kaçıyor, sonrasında kılık kıyafet değiştirerek yanlarında getirdikleri silahlarla Anadolu'da karışıklık çıkarmak için geri dönüyorlardı. Bkz. Haluk Selvi, “Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları”, *Uluslararası Güven ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 2/1, 2011, s. 53.
- (17) Bilal Şimşir, “Washington'daki Osmanlı Elçisi Alexandre Mavroyeni Bey ve Ermeni Galesi (1887-1896)”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı:4, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002. <http://www.eraren.org/index.php?Page=Dergiler&icerik>; (Erişim Tarihi: 01.02.2013); Nedim İpek, *a.g.m.*, s. 260-261.
- (18) Ermenilerin Amerika'ya gitmelerine vesile olan misyonerler, onlara her türlü desteği vermekten çekinmemiş aranan ve zor durumda kalan Ermenileri dahi saklamışlardır. Bkz. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A. Res., (Yıldız Arşivi Resmî Maruzat Tasnifi), Dosya No: 132, Sıra No: 62, Tarih: 5.7.1323.
- (19) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler Kataloğu*, C.12, No:7, Tarih: 17 Mart 1893, s.12.
- (20) Bilal Şimşir, “Ermeni Propagandası'nın Amerikan Boyutu Üzerine”, s.104-105.
- (21) Rifat N. Bali, *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 168-169. Celal Öney, “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü Nasıl Başlamıştır?”, *History Studies*, (ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı), 2011, s. 231-232.
- (22) *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, MKT.MHM. Dosya No:538, Gömlek No: 30, Tarih: 1314 B 12.
- (23) Ahmet Akter, *a.g.e.*, s. 51.

kaçışı kolaylaştırdığı, bu tüccarların Mersin ve diğer limanlarda adamları bulunduğu ve kayıklar-la götürülerek Marsilya ve İngiltere'ye giden vapurlara bindikleri” anlaşılmıştır²⁴.

Ermeni tüccarlarının yanı sıra Amerikalı konsoloslar da hem pasaport vererek hem de maddi yardımda bulunarak göçü teşvik ediyorlardı²⁵. Harput'tan Amerika'ya göç edilmesinde bazı memurların suiistimallerinin, misyoner vb. kuruluşlarının yanı sıra türeyen simsarların da etkili olduğu bilinmektedir. Harput ahalisinden bazıları Samsun ve İzmir'de irtibata geçtikleri kişiler vasıtasıyla Amerika'ya gitmişlerdir. Örneğin 1905 yılında Harput'tan bazı kişiler, İzmir'e gitmek için yasal olmayan izin kâğıdını, Samsun'da “Murtaza” adlı hancılık yapan bir kişi aracılığıyla çıkarmışlardır²⁶. Göçte önemli bir yere haiz olan Harput'un “Hüseynik” köyünden Gaspar Nahigyan adında bir Ermeni, burada göç sürecini organize eden kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki adı geçen kişi gitmek isteyen Ermenilere borç para bile vererek göçü kolaylaştırıyordu²⁷.

Ermenilere yardım edenler arasında güvenlik görevlilerinin de bulunması ayrıca dikkat çekicidir. Polis memurlarından bazıları Ermenilerden rüşvet alarak onlara takma isim vermiş, böylece Amerika'ya gitmelerine vesile olmuşur²⁸.

Amerika'ya göç edenlerin gidişleri sırasında ve Amerika'ya kabullerinde yaşanan zorlukları aşmak için Harput'ta kurulan iki dernek ile İstanbul ve ABD'deki ajanların etkili çalışmalarının büyük rolü olmuştur²⁹. Bu sayede bütün Osmanlı topraklarından özellikle Harput ve Diyarbakır vilayetlerinde yaşayan Ermeniler akın akın Amerika'ya kaçak olarak gitmişlerdir³⁰.

Göç eden Ermenilerin Amerikan vatan-daşı olarak geri gelip dokunulmazlık hakkına sahip olmaları ve vergilerden muaf olmaları Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyen faktörler arasındadır. Zaman içinde

hız kazanan göç olayı; nüfus³¹, işgücü, askeri güç, vergi, prestij kaybının yanında gidenlerin Türk aleyhtarı propagandaları ile birleşince Osmanlı yönetimi tedbirler alma yoluna gitmiştir.

Osmanlı yöneticileri, özellikle eğitim bahanesiyle Amerika'ya giden Ermenilerin asıl niyetinin, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler arasında bağımsızlık yani bir Ermeni Devleti kurma fikrini yayma amacı olduğunu bu suretle Amerika'ya gitmelerini engellenmesi için bir takım tedbirler alınması gerektiğini bildirmiştir³². Nitekim oraya yerleşen Ermenilerin büyük çoğunluğu Türk imajını olumsuz etkileyecek Ermeni Lobileri oluşturmuşlardır³³. Örneğin 30 Kasım 1889 tarihinde; “Harput'tan Amerika'ya gelen bazı Ermenilerin kiliselerde Türkler aleyhine konuşmalar yaptıkları, saray, paşa konakları ve askeri kışlaları hedef almak suretiyle Osmanlı ülkesinde bir ihtilal çıkarmak için silah satın alarak İstanbul'a gönderdikleri, tüfek demirlerini karyola şeklindeki sandıklarla, dinamitleri de gaz tenekeleriyle naklettikleri, ihtilal faaliyetlerinin Marsilya'da bulunan Portakal-yan tarafından yönlendirildiği, aleyhte propagandanın önüne geçmek için İstanbul Ermeni Patriği tarafından Marsilya ve Londra'ya bir memur gönderilmesi gerektiğine dair”

(24) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler Kataloğu, Cilt: 13, No: 47, Tarih: 18 Temmuz 1883, s:217.

(25) Erol Kırşehirlioğlu, Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, İstanbul, 1963, s.145.

(26) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Z.B., Dosya No:401, Gömlek No: 102, Tarih: 1321 T 6.

(27) Celal Öney, a.g.m., s. 233.

(28) Harput'tan Amerika'ya gönderilen Ermenilerden menfaat sağladıkları gerekçesiyle bazı polis memurları hakkında soruşturma açılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Z.B., Dosya No: 108, Gömlek No: 29, Tarih: 1323 A 16. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, YA.Res. (Yıldız Arşivi Resmi Maruzat Tasnifi), Dosya No:80, Sıra No: 114, Tarih: 28.2.1314. Safer 314/27 Temmuz 312.

(29) Bilal Şimşir, “Ermeni Propagandası'nın Amerikan Boyutu Üzerine”, s. 105; Nedim İpek, a.g.m., s.263.

(30) Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler Kataloğu, Cilt: 10, No: 22, Tarih: 16 Ağustos 1891, s:78.

(31) 19. Yüzyıl itibariyle sadece Kırım, Kafkasya, Balkanlardan yaşanan iç göç nüfus azalmasını biraz yavaşlatmıştı. Nedim İpek- K. Tuncer Çağlayan, a.g.m., s. 43.

(32) Birinci Dünya Savaşı esnasında, Ermeniler Rus kuvvetlerinin yanında yer alarak devlet aleyhinde zararlı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Amerika'ya kaçan Ermeniler de onlara yardım için Van ve İran sınırına gelmişlerdi. Gelenlerin büyük çoğunluğunu ise Harput'tan kaçan Ermeniler oluşturuyordu. Bkz. Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilâliyyesi., Hazırlayan H. Erdoğan Cengiz, Ankara, 1983, s. 239.

(33) Nedim İpek- K. Tuncer Çağlayan, a.g.m., s. 43.

bir mektubu Amerika'da yaşayan Ömer bin Mustafa adlı kişi göndermiştir³⁴.

Yöneticiler, emniyete ve vilayetlere bu konuya ilişkin bir genelge göndererek; tehlikeli kişilerin gitmelerinin engellenmesi sonrasında, memleketlerine kadar yol masraflarının devletçe ödenerek makul yollarla iadelerini istemiştir. Devlet almış olduğu kararla suçlu bulunan Ermenilerin yurda getirilmesi veya yakalanması hususunda emniyet görevlilerine çeşitli talimatlar vermiştir. Örneğin Amerika'ya firar etmiş olan Samuroğlu Ağyaoğlu Kigork'un Mamuratü'l-Aziz'e (Elazığ) gitmesine izin verilmesi hakkındaki bir belgede; "...Adı geçenin Amerika'ya kaçmış ve Amerika vatandaşlığına girmiş kişiler hakkında bile hoş karşılanmayacak bir biçimde zincirlerle bağlı olarak Emniyete kadar getirilmesi, Ermenilerce, onları sahiplenen art niyetli kişiler tarafından ne derecelerde kötü etkiye sebep olacağı, açıklaması zor olan bu gibi hallerin devleti zor durumda bırakacağı belli olduğundan bundan böyle davranışlarda orta yol bulunarak nazik davranılması gerekmektedir. Adı geçen serbestçe memleketine gitmek üzere, yol masrafı gönderme kaleminden verilerek bu gün bareket eden vapur ile adı geçen vilayete iade olundu..."³⁵ şeklindeki ifadelerle Ermenilere nazik davranılması, hareketlerde aşırıya gidilmemesi aksi takdirde düşmanların bunu siyasi koz olarak kullanıp devleti zor duruma sokacağı belirtilmiştir. Buna ilaveten eğitim ve amelelik bahanesiyle Amerika'ya gidip devlet aleyhine zararlı propaganda yapacak kişilere pasaport verilmemesi, gitmelerinin engellenmesi için de tedbirler alınması öngörülmüştür. Arşiv belgelerine bu olay şöyle yansımıştır:

"Harput halkından olup Amerika'ya gitmek ve oralarda fabrikalarda çalışmak üzere İstanbul'a gelmiş olan otuz beş Ermeni'nin Osmanlı Hükümeti ile haberleşerek, pasaportlarını alınıp gitmelerinin engellendiği, Amerika'ya gitmek üzere daba önce ve sonra gelenlerin otuz beş kişi ile birlikte sayılarının yetmiş kişiye ulaştığı ve bunların oturdukları yerler belirlenerek,

güvenlik güçlerince özel takip edilip haklarında yapılacak işlemin İçişleri Bakanlığı'ndan sorulduğu, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yazısından anlaşılmıştır. Ticaret yapmak için Amerika'ya ve diğer yerlere gitmek isteyenlere bir şey denilemez ise de, bazı Ermenilerin amelelik ve benzeri işçilik yapmak için, Amerika gibi serbest ve hürriyetin tam yaşandığı memleketlere gitmeleri ve yine bazı Ermenilerin de, eğitim bahanesiyle Amerika'ya gitmek istemeleri, bazı Ermenilerin bilinen niyetlerinin, Osmanlı topraklarındaki diğer Ermeniler arasında yaymak, serbestlik fikirlerini kazandırmak için Bozguncu Komiteler tarafından düzenlenmiş, bunların bozguncu olduğu belli olduğundan ve memleketlerine döndüklerinde zihinleri bulandırmaya çalışacakları bilindiğinden, anılan kişilerin gitmelerinin engellenmesi, sonradan meydana çıkacak siyasi sakıncalardan dolayı yerinde ve önemli görülmüştür. Anılan kişilerin gitmelerinin engellenmesi sonrasında, memleketlerine kadar yol masrafları devletçe ödenerek, güzel bir şekilde iadeleri ve bundan sonra bu gibi amelelik bahanesiyle, zararlı maksatlara hizmet etmek niyetiyle Amerika'ya ve diğer yerlere gidecek olan kişilere, pasaport verilmemesi ve gitmelerinin yasaklanması için; Emniyete ve vilayetlere gerekli genelgenin yazılarak gönderilmesi, Padişah Efendimizin gördüğü gereklilik üzerinedir. O konuda emir ve ferman sahibinindir³⁶."

Osmanlı Devleti, göçenlerin geri gelmeyeceklerine dair bir şartı kabul etmeyi veya iki yılda bir Amerika'da bulunma şartıyla vatandaşlığa geçebilecekleri takdirde Osmanlı vatandaşı sayılamayacağını şart koymuştu. Amerika'ya göç edip de geri dönmüş olan Ermeniler hakkında kanun gereği geldikleri yere geri iade edilmeleri sağlanmak istenilmiştir. Örneğin, Harput'tan Amerika'ya giden Közikoğlu Sarraf Agop torunu İstefan

(34) Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri (1839-1895), Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 85, Ankara, 2005, s. 30.

(35) Bkz. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MKT. MHM., Dosya No: 533, Gömlek No: 41, Tarih: 1312 C 26.

(36) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.D.H. Dosya No: 1075, Gömlek No: 84332, Tarih: 1305B 18; Ayrıca bkz. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.E.E. (Yıldız Arşivi Esas Evrakı Tasnifi), Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı, No: 86/25-2432, Tarih: 29.4.1323 (Nazır-ı Umur-ı Dahiliye), 11 Haziran 1312.

oğlu Haço, Çizmeci Arot oğlu Nişan, Tomcanoğlu Serkis oğlu Şirak, Kalaycıoğlu Kirkor oğlu Ohannes, Eragil torunu Manuk, Asador oğlu Sahak, Serkisoğlu Farikeş, Markos oğlu Ayron, Tomcan torunu Haçar oğlu Gabon, Kirkor oğlu Mıgırdıç, Barsam oğlu Arot ve Mardiros oğlu Sirkeci Arot isimli Ermenilerin tekrar gelmelerine müsaade edilmemesi için ilgili yerlere fotoğrafları dağıtılmış ve gereken talimatlar verilmiştir³⁷.

18 Haziran 1908'deki raporlara göre; üç dört sene evvel kaçarak Amerika'ya giden ve Batum yoluyla Türkiye'ye dönerken yakalanan 15 Ermeni (Kalost veled-i Kiragos, Eragil oğlu Artin, Etmekçioğlu Paradan, Mardik oğlu Mardar, Yorgi oğlu Mesrob, Sahak oğlu Manuk, Kigork oğlu Bedros, Ohannes oğlu Tavit, Ohannes oğlu Mıgırdıç, Ferhat oğlu Bagos, Kasbar oğlu Karabet, Karabet oğlu Artin, Ohannes oğlu Yeprem, Marsob oğlu Mihran, Aragil oğlu Barsih) Erzurum'dan yazı ile tekrar Amerika'ya gönderilmiştir³⁸.

Ermenilerden bir kısmı da, gizli yollarla kaçarak Amerika'ya gittikten sonra, Amerikan tabiiyetine geçtikten sonra bu tabiiyet değişikliğini tasdik ettirmek istemiştir. Bunlar daha çok, resmiyet kazandırarak geri gelmeyi kolaylaştırmak için yapılmıştır. Bu sebeple, geri dönmeleri engellemek istenilenlerin tabiiyet değişikliği, Osmanlı Devleti'nin bilgisi dahilinde de olsa, geri dönmelerine müsaade edilmemesi karara bağlanmıştır. Örneğin Harputlu Vahanoğlu Kiyork Beşikciyan, 1866 Harput doğumludur. 1886 yılında Amerika'ya giderek papazlık yapar. 1890 yılında Amerikan tabiiyetine geçerek bir İngiliz kadınla evlenir. Osmanlı Devleti'ne bir daha geri gelmeyeceğini beyân ederek tabiiyet değişikliğini talep eder. Devlet tarafından yapılan tetkikler sonucunda; bu kişinin adına kayıtlı arazi bulunmadığı ve 1902 yılının sonuna kadar 217 kuruş zimmeti olduğu ortaya çıkar. Bu anlamda hiçbir malı olmadığı, zimmetlerinin bulunduğu ve dahası Amerika'ya kaçak yollarla gidip usulsüz bir şekilde Amerikan tabiiyetine geçtiği için Osmanlı tabiiyetinden

men edilmesi kararı alınır³⁹. Bu olayda açıkça anlaşılıyor ki bu Ermeni'nin beklentisi ileride Osmanlı Devleti'ne rahatça girebilmektir.

Ermenilerin Anadolu'ya geri dönüşlerinin Osmanlı yetkilileri tarafından engellenmeye çalışılması ABD kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. Örneğin *New York Tribune* gazetesine göre bu kapitülasyonların açıkça ihlalidir⁴⁰.

Aslında Osmanlı Devleti yetkilileri, para kazanmak için Amerika'ya gitmek isteyenlere karşı değildir. Fakat gidenlerin çoğu tabiiyet değiştirerek dönüşte devletin başını ağrıttıyordu. Sadece Harput'un merkezinde Amerikan vatandaşlığına geçmiş 260 Ermeni bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nden ABD'ye giderek bu tür imtiyazlardan faydalananların sayısı 70.000'e ulaştığı⁴¹ düşünülürse, bunun sakıncası daha iyi analiz edilebilir. Gidenlerin büyük bir kısmı askerlik bedeli ödememek için gidiyordu. Bunlar bekâr olarak gittikten sonra ailelerini de yanlarına almaya çalışıyorlardı. Harput Amerikan Konsolosluğu verilerine göre; 1900 yıllarında daha önceden Amerika'ya giden bekârlar ile evlenmek üzere, 100 Ermeni kızı Harput'tan Amerika'ya gönderiliyordu⁴².

Amerika'ya göç eden Ermenilerin ailelerini de yanlarında götürmek istemesi ülkelerarası yoğun yazışma trafiğine neden olmuştur. Örneğin, 6 Ağustos 1903 yılında İçişleri Bakanlığı'na gelen bir komisyon raporunda; Harput'ta oturan bir Ermeni kadının çocuklarıyla beraber Amerika'da bulunan eşinin yanına gitmek istediği ifade edilmektedir. Raporda, vatanla ilgilerini kesip vatandaşlıktan çıkarak Osmanlı topraklarına bir daha

(37) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Z.B., Dosya No: 588, Gömlek No: 44, Tarih: 1317 Ma 06.

(38) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Z.B., Dosya No: 118, Gömlek No: 76, Tarih: 1324 H 04.

(39) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, YA. Res., (Yıldız Arşivi Resmi Maruzat Tasnifi), Dosya No: 115, Sıra No: 28, Tarih: 26.10.1319 (Şûrâ-yi Devlet Tanzimat Dairesi, No: 2626), 12 Şevvâl 319/ 9 Kânûn-ı Sâni 317.

(40) Nedim İpek, a.g.m., s. 266.

(41) Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1989, s. 152.

(42) Bilal Şimşir, a.g.m., s. 104

geri dönmek şartıyla gidip, sözlerinde dururlarsa gerekli iznin çıkarılabileceğine ait ifadeler de yer almaktadır⁴³.

1891 yılında Washington Elçisi Mavroyeni Bey⁴⁴, Dışişleri Bakanı Sait Paşa'ya Ermenilerin Amerika'ya göçünün tehlikeli boyutlara ulaştığını, 30 Ocak 1893'de ise Ermenilerin Müslümanlara düşmanca bir tutum içerisinde bulunduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1893 yılında Amerika'da bulunan Osmanlı Konsoloslukları'na en kısa süre içerisinde orada ikamet eden Müslümanların isimlerini ve geldikleri memleketlerin listesini rapor etmesini emretmiştir. Bunun üzerine Boston'daki Osmanlı Konsolosluğu Salem, Lowell, Worchester ve Boston'da ikamet eden Harput'tan gelen 37 erkeğin adını göndermiştir. Newyork Konsolosluğu daha ayrıntılı bir liste hazırlayıp gönderirken, Chicago Konsolosu ise Harput'tan 8 erkek adını bildirmiş ve diğer Müslüman sakinlerini halen araştırdıklarını kaydetmiştir⁴⁵.

Osmanlı Devleti göç yasağının istenilen sonuca ulaşmamasının ardından, bir daha geri dönmek ve Osmanlı Devleti'ndeki mallarını satıp ilişkilerini tamamen kesmek suretiyle Ermenilerin Amerika'ya göç etmelerini istemiştir⁴⁶.

1892 yıllarına gelindiğinde Amerika'da on binden fazla Ermeni bulunuyordu⁴⁷. "Haik" isimli Amerika'da çıkan bir Ermeni gazetesine göre; Ermenilerin Amerika'ya göçü Anadolu'da Ermeni nüfusunun azalmasına neden oluyordu. Bu kayıtlara paralel olarak Anadolu'daki Ermeniler, göçe destek vermemiş ve Harput murahhasasının Ermenilere göçü teşvik etmesinden hoşnut olmamışlardır⁴⁸.

Anadolu'daki Ermeni nüfusunun azalması endişesiyle olsa gerek Amerika'ya giden bazı Ermeniler yaşam şartlarından memnun olmadıklarını bahane ederek Ermeni göçünün yasaklanmasına dair bir dilekçeyi Osmanlı Devleti yöneticilerine göndermişlerdir.

Şöyle ki, 21 Mart 1872 tarihinde Washington Sefareti'nden gelen dilekçede Amerika'ya giden Osmanlı uyruğundaki Ermeniler, kaygılarını şu cümlelerle dile getiriyordu:

"...Harput'tan aldığımız mektuplara göre, birkaç yüz Ermeni 'Dorcester'e gelmek üzere vatanı terk etmeye hazırlanıyorlarmış. Şimdi 'Dorcester'de dört yüze yakın Ermeni bulunup içlerinden yüz yirmisi buraya ulaşmalarından, yani bir seneden beri işsiz kalmışlardır. Tecrübe ile gördüğümüz kadarıyla 'Dorcester' gibi büyük çoğunluğu amele olan kişilerdir. Ermeniler, bu memleketlerin dilini bilmediklerinden iş bulmaları mümkün değildir. Bundan dolayı Ermenilerin göç etmesini engellemek bu suretle ailelerimizle birlikte düşüğümüz perişan halimizden, diğer vatandaşlarımızı bu duruma düşürmekten kurtarmak, gerek hükümetin ve gerek Osmanlı uyruğundan olanların faydasına olduğu zannındayız. ..."⁴⁹.

Amerika, artan yoğun göç ve Osmanlı Devleti'nin baskısıyla özellikle Suriye ve Cebel-i Lübnan'dan gelen yoğun göçlere engel olabilmek amacıyla çeşitli sözleşmeler yapmak zorunda kalmıştı. Örneğin Amerika'ya

(43) Bkz. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. TMIK. M. (Dâhiliye Tesri-i İslahat ve Muamelat Komisyonu), Dosya No: 150, Gömlek No: 33, Tarih: 1321 Ca 12. Harput'ta buna benzer örnekler için bkz. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. Dosya No: 2743, Gömlek No: 21, Tarih: 1906 08 23; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MKT. MHM. Dosya No: 537, Gömlek No: 9, Tarih: 1313 Z 06; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MKT. MHM. Dosya No: 658, Gömlek No: 31, Tarih: 1313 Za 06; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MKT. MHM. Dosya No: 545, Gömlek No: 24, Tarih: 1318 Ca 03; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MKT. MHM. Dosya No: 659, Gömlek No: 45, Tarih: 1321 Z 09; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. Dosya No: 2798, Gömlek No: 131, Tarih: 1908 01 06; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR. SYS. Dosya No: 2798, Gömlek No: 130, Tarih: 1907 12 09.

(44) Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği 1867 yılında açılmıştır. Buradaki Osmanlı elçilerinden dördüncü sırada yer alan Alexandre Mavroyeni Bey 1887-1896 yılları arasında Washington'da görev yapmıştır. Bilal Şimsir, "Washington'daki Osmanlı Elçisi Alexandre Mavroyeni Bey ve Ermeni Galesi (1887-1896)", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı:4, Aralık 2001-Ocak-Şubat 2002. http://www.eraren.org/index.php?Page=Dergiler&icerik&icerik_No=267. (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

(45) Mehmet Uğur Ekinci, "Reflections Of The First Muslim Immigration To America in Ottoman Documents", *Turkish Migration to the United States*, Edited by: A. Deniz Balgamiş and Kemal H. Karpat, The Center for Turkish Studies at the University of Wisconsin, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 2008, s. 50.

(46) Ahmet Akter, *a.g.e.*, s. 21.

(47) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.SYS., Dosya No: 72, Gömlek No: 27, Tarih: 1892 11 20.

(48) Ahmet Akter, *a.g.e.*, s. 25.

(49) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.TO, Dosya No: 116, Gömlek No: 77, Tarih: 1888 03 09.

gelen göçmenlerden pasaporttan başka, suçlu olmadıklarına dair bir belge istenmesi de gündeme gelmiştir⁵⁰.

Sonuç

Harput, bütün Osmanlı topraklarından Amerika'ya göç meselesinde, özellikle 1870'den itibaren hem gayrimüslimler için hem de Müslümanlar için en fazla rol oynayan bir merkez olmuştur. Ermenilerin ve birtakım şer odaklarının iddia ettikleri gibi göçün sebebi Osmanlı Devleti'nin baskı ve zulmü değil; tahsil görmek, maddi sıkıntılardan kurtulmak ve Osmanlı Devleti aleyhine faaliyet göstermek içindir.

Günümüzde ABD'de de faaliyet gösteren Ermeni lobilerinin ilk çekirdek kadrosu, özellikle 19. yüzyılın sonu ile 20.yüzyılın başlarında Amerikan misyonerler, konsolosların ve elçilerinin teşvikiyle Amerika'ya göç eden Ermeniler tarafından oluşturulmuştur. Göç edenler, Ermeni meselesini Amerika başta olmak üzere diğer ülkelere yayma amacı güden "Ermeni Lobisi" ve "Ermeni Diasporası"nın da kurulmasına zemin hazırlamışlardır. Dolayısıyla geçmişte Amerikalı misyonerler Ermeniler üzerinde etkin faaliyetleriyle, günümüzde yapay bir "Ermeni Sorunu" ve "Ermeni Kimliğinin" oluşturulmasında büyük rol oynamışlardır.

Kaynaklar

1. Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
(Değişik Tasnifler)

2. Gazeteler

The New York Times

3. Tetkik Eserler

AÇIKSES, Erdal; *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.

AKTER, Ahmet; *Tebcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1934-1915)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

BALİ, Rıfat N.; *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

BARKLEY, Henry C.; *Asia Minör and Armenia*, London, 1981.

BOZKURT, Gülnihal; *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1989.

CATALOGUE OF EUPHRATES COLLEGE 1911-1912, *Harput, Eastern Turkey*,

EDDY, David Brewer; *What Next in Turkey*, The American Board, Boston, 1913.

ERMENİ KOMİTELERİNİN A'MAL VE HAREKÂT-I İHTİLÂLİYYESİ., Hazırlayan H. Erdoğan Cengiz, Ankara, 1983.

GİBSON, Campbell - JUNG, Kay; *Historical Census Statistics Of The United States: 1850 to 2000*, U.S. Census Bureau Washington, February 2006.

GREENE, Joseph K.; *Leavening The Levant*, The Pilgrim Press, Newyork, 1916.

<http://www.census.gov/population/www/documentation/twps0081/twps0081.pdf>. (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

KARA, Adem; *Yeni Kıtaya Yapılan Osmanlı Göçleri ve Neticeleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

KIRŞEHİRLİOĞLU, Erol; *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul, 1963.

KOCABAŞOĞLU, Uygur; *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1989.

OKAY, Aydemir; *Türk-Amerikan İlişkilerinde Ermeni Faktörü*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1992.

STONE, Frank Andrews; *Acedemies For Anatolia*, Boston, 1984.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler Kataloğu*, C.12, No:7, Tarih: 17 Mart 1893.

USDHS-Unites States Department of Homeland Security, *Yearbook of Immigration Statistics :2011*. Washington, D.C., September.

4. Makaleler

AÇIKSES, Erdal; "Amerika'dan Harput'a Harput'tan Amerika'ya Göç", *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu 1*, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları.

(50) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, B.E.O., Dosya No: 3919, Gömlek No: 293919, Tarih: 1329 B 28; T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, B.E.O., Dosya No: 3928, Gömlek No: 29, Tarih: 1329 Ş 19.

AKIN, Veysi; "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:59, Cilt: 20, Ankara, Temmuz 2004.

EKİNCİ, Mehmet Uğur; "Reflections Of The First Muslim İmmigration To America İn Ottoman Documents", *Turkish Migration to the United States*, Edited by: A. Deniz Balgamiş and Kemal H. Karpat, The Center for Turkish Studies at the University of Wisconsin, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 2008.

ÇETİN, Atilla; "Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.10-11, İstanbul, 1983.

GENÇ, Hamdi-BOZKURT, İ.Murat; "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, İstanbul, 2010.

İPEK, Nedim; "Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü", *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.6, Ankara, 1995.

İPEK, Nedim - ÇAĞLAYAN, K. Tuncer; "The Emigration From The Ottoman Empire To America", *Turkish Migration to the United States*, Edited by: A. Deniz Balgamiş and Kemal H. Karpat, The Center for Turkish Studies at the University of Wisconsin, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 2008.

KONYALI, Naki; "Ahmet Emin Yalman'ın Kaleminden Amerika'daki Göçmen Türkler", *Toplumsal Tarih*, Ağustos 2001, S.92, İstanbul, 2001.

KÖPRÜLÜ, Orhan Fuat; "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C.II, S.200, Ankara, 1987.

ÖNEY, Celal; "Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin Rolü Nasıl Başlamıştır?", *History Studies*, (ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı), 2011.

ŞAHİN, Gürsoy; "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerinin Rollerine Üzerine Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1 (Ermeni Özel Sayısı), Haziran 2005.

SELVİ, Haluk; "Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları", *Uluslararası Güven ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 2/1, 2011.

ŞİMSİR, Bilal; "Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)*, Ankara, 1985.

ŞİMSİR, Bilal; "Washington'daki Osmanlı Elçisi Alexandre Mavroyeni Bey ve Ermeni Gailesi (1887-1896)", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı:4, Ara-

lık 2001-Ocak-Şubat 2002 <http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&Icerik> (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

5. Web Siteleri

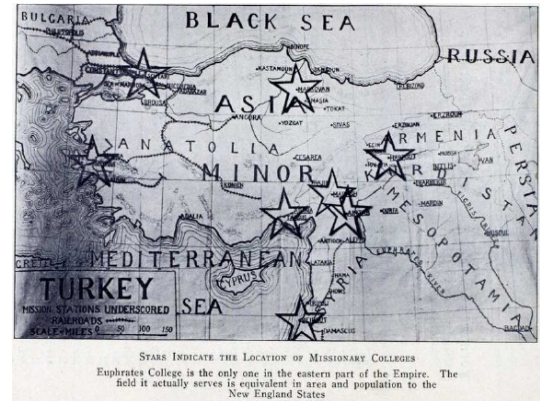
<http://www.ellisland.org/search/passSearch.asp> (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

<http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNO=267> (Erişim Tarihi: 01.02.2013)

<http://www.census.gov/population/www/documentation/twps0081/twps0081.pdf>

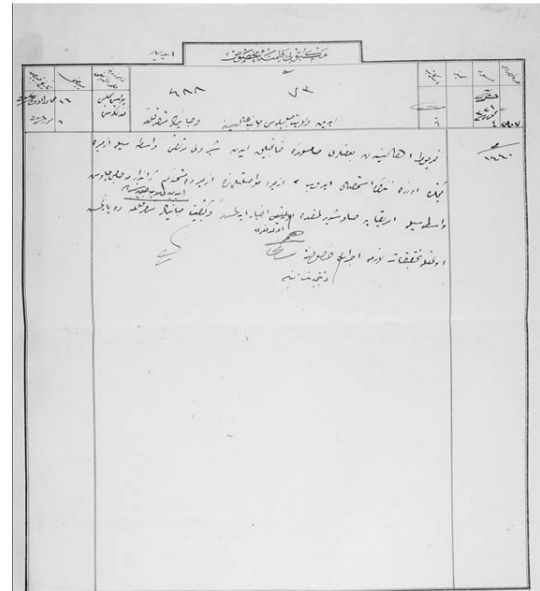
(Erişim Tarihi: 01.02.2013)

Ekler

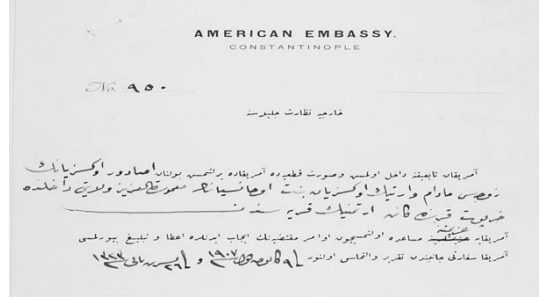
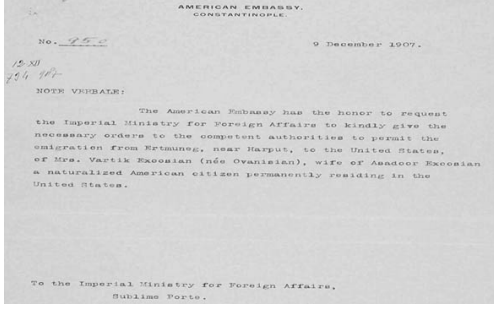
9

Ek 1: *Catalogue of Euphrates College 1911-1912, Harput, Eastern Turkey*, s. 20.

Ek 2: Harput abalisinden bazılarının Samsun ve İzmir'de irtibata geçtikleri kişiler vasıtasıyla Amerika'ya savuşmalarının araştırılması

BOA, ZB. 401/102 (1321 T 6)

Ek 3: Amerikan vatandaşlığına geçen Elazığ Harput Arteniç Köyünden Asador Öksizyan ailesinin göçmesine müsaade edilmesi konusunda İstanbul Amerikan Elçiliği'nin Hariciye'ye takriri

BOA, HR. SYS. 2798/130 (1907 12 09)